

Scheiber Sándor:

BUDAPEST A ZSIDÓ SZELLEMI ÉLET EGYIK FÉSZKE

BESZÉDEK AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZET ÉLETÉBŐL

Scheiber Sándor alkotásokban oly gazdag életének legnagyobb műve az Országos Rabbiképző Intézet életben tartása. Ennek a munkának a megidézésével tisztelgünk a Mester emléke előtt.

MEGNYITÓ A RABBIKÉPZŐ INTÉZETBEN 1950. X. 9-ÉN

Mélyen tisztelt Tanári Testület,
Tisztelt Hallgatóság!

„Aki a múltba néz, a jövőbe lát, éppen úgy, mint látni a víz mélyén a magas eget.”

Az Országos Rabbiképző Intézet 74. tanévének megnyitóján e mondatra gondolva emlékezünk azokra, akik az elmúlt tanév kezdetén még itt ültek, s ma – érzéseiket vagy terveiket követve – másutt folytatják munkásságukat az egyetemes zsidóság hasznára.

Elsősorban kötelességünk idézni dr. Löwinger Sámuel, a Rabbiképző Intézet ötödik igazgatójának nevét, aki 20 évig tanára és 8 évig irányítója volt intézetünknek. Az ő fáradhatatlan munkájának és szervezőtehetségének köszönhető, hogy a rabbiképző intézet – Kelet-Európa egyetlen szemináriumául – romjaiból új életre kelt; szétbombázott könyvtára a korábbinál fényesebb külsőt kapott, s ismét eleven tudományos élet vette kezdetét. A maga személyében is gyarapította intézetünk tudományos tekintélyét szerkesztői munkájával és kézirat-publikációival. Megértéssel fogadta a Kaufmann-geníza kiadására vonatkozó tervünket, és értékes felfedezésekkel kapcsolódott be a tanári kar e közös munkájába. Az I. kötet az elmúlt tanévben meg is jelent, a Mecicé Nárdimin kiadásában, majd a II. kötet társszerkesztői munkáját most már Izraelben fogja folytatni. Kísérje soha el nem múló hálánk és áldásunk – történelmi szerepéért – új környezetébe és munkakörébe.

Izraelbe költözött dr. Herskovits Fábián, a Pesti Hitközség szilárd meggyőződésű és gerinces kiállású rabbi-ja. Az ő érdeme a főváros eleven zsidó kultúreletének megeremtése. Abba a szeretetbe, amellyel a pesti zsidóság búcsúztatta, belekapcsolódott tanári karunk és hallgatóságunk. Munkásságából ugyan nekünk csak ki-

A magyar zsidóság – mindeddig – utolsó nagy tanítója és pásztorja – idén nyáron (július 9-én) lett volna nyolcvanéves. Szavai egyre fájóbb hiányát műveinek kell pótolnia, hogy folytatásra és betöltőjére találjon egyszer a személyisége hagyta úr. A Múlt és Jövő ezen munkálkodik kiadatlan beszédei közlésével, s ez év végén könyvbe gyűjtésével

csiny rész jutott, de héber stílusérzékének és újhéber irodalmi ismereteinek sokat köszönhetnek tanítványai. Egyénisége meleg emléket hagy mindannyiunkban.

Pedagógiumunknak volt előadója Widder Salamon, a magyarországi héber kultúra érdemes munkása és a Zsidó Fiúgimnázium zsidó szellemének egyik irányítója. Nagy szolgálatot tett a zsidó tudománynak azzal, hogy rendezte a Kaufmann-geníza költői anyagát és közzétette katalógusát. Nevét hirdeti a palesztinai Talmud töredékeinek, Jánnáj ismeretlen darabjainak, Salamon Ibn Gabirol 700 évig elveszettnek hitt egy költeményének és hétköznapi Tefilla-kompozícióinak kiadá-

1 Midras Aggáda, ed. Bubber. Wien, 1894. 1. 1.

sa a Ginzé Kaufmannból. A költői anyag teljes másolatát magával vitte Izraelbe. Legyen ereje e munka közzétételére, mindannyiunk tudományos hasznára.

להבריל בין החיים ובין המתים

A nyári szünetben hunyta le örökre szemét dr. Munkácsi Ernő, aki csak egy csonka félélet tanított intézetünkben. Nagynevű édesatyja házából hozta magával a zsidóság és a tudomány szeretetét. Ezt a kettőt érvényesítette eredeti és népszerűsítő munkáiban. Külföldön is érdeklődéssel és elismeréssel találkozott két műve: az olaszországi héber kódexek miniatűrművészetéről és a dél-itáliai zsidóság történelmi és művészettörténeti emlékeiről. Korai halála megakadályozta abban, hogy élte főművét, a Kaufmann-könyvtár kódexeinek miniatűrművészetét bemutathassa. Kegyelettel őrizzük emlékét.

Tisztelt Hallgatóság!

Templomainkban tegnapelőtt újból megkezdtük a Tóra olvasását בראשית ברא שזavakkal, amelyekben kezdetről és teremtésről van szó. Minden iskolaév megnyitóján ezekről a problémákról gondolkozunk.

A בראשית fogalmának kettős magyarázatát adja a midrás.¹

Az első magyarázat szerint:

שמים וארץ לא נבראו אלא בשביל ישראל ...
וישראל נקרא ראשית

A teremtés és kezdet problémája Izraelre vonatkozik. Áll ez a mi intézetünk munkájának relációjában is. A zsidóságért vagyunk itt. Azért kezdjük a tanévet újból és azért akarunk lehetőséget teremteni az új munkára, mert úgy érezzük, feladat vár intézetünkre a magyar zsidóság vékony maradványának megmentésében. Új munkásokat kell képezni a régiiek és eltávozók pótlására. A vidék zsidó településeinek egy része rabbi, kántor, hitoktató, sőt a zsidóságban csak valamennyire is járatos *hivó* híján sínylődik. Mi felelősséggel tartozunk a magyar zsidó múlttal, az egyetemes zsidósággal és Izraellel szemben, ha ezek ellenállás nélkül adják fel vallásukat. Miért *ne* adnák fel, hiszen nincsenek tisztában vele, s nincs is módjuk azt gyakorolni.

A midrás második értelmezésének szavaival:

זכות התורה ברא הקבה את עולמו שנקרא ראשית

A teremtés és a kezdet a Tórára, a zsidó tudományra vonatkozik. Intézetünk hét és fél évtizedig a zsidó tudomány egyik centruma volt. Világhírű tanárai és neveltjei, nagy jelentőségű kiadványai Budapestet a zsidó szellemi élet egyik fészkevé tették. Intézetünkben a rabbiképzés és a tudósképzés – mint a múltban az egyetemeken is – egybefolyt.

Azon kell lennünk, hogy – végső esetben – intézetünk átalakulhasson és megmaradhasson a zsidó tudomány kutatóintézetének. Erre alkalmassá teszi könyvtára, amely most már magába olvasztja a Pesti Izr. Hitközség és a Zsidó Fiúgimnázium, tehát Magyarország összes jelentős zsidó könyvtárát.

Munka van elég. 1947-ben rámutattam azokra a speciális tudományos feladatokra, amelyeknek megoldását csak itt lehet eszközölni, amelyeknek megvalósítását tőlünk várja a külföldi zsidóság, s amelyeknek azóta csak nagyon csekély része nyert befejezést. Feladatunknak tartjuk e munkára is utódokat nevelni.

*

Hiszem, hogy a magyar zsidóság és hallgatóságunk egyaránt megérti intencióinkat, amelyek az intézet fennmaradását szeretnék biztosítani, és tanítványaink buzgóbban, mint az elmúlt évben, fognak a célért dolgozni.

Ezzel a kívánsággal nyitom meg az Országos Rabbiképző Intézet 74. tanévet.

BUDDHA ÉS MÓZES

MEGNYITÓ

AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZET

1953/54. TANÉVÉHEZ

ELMONDOTTA: 1953. SZEPTEMBER 7-ÉN

Ind legendagyűjtemény – a *Lalitavistara* – elmondja, hogy Buddha királyfi ifjúságában, a világtól elzárta, nem ismerte az élet bajait és nyomorúságait. És kikerült az emberek közé. Az első, akivel találkozott, egy beteg volt, a második egy aggastyán, s végül halottas menet keresztezte útját. Az étellel való találkozása így egyben az emberi szerencsétlenséggel való ismerkedése is volt. És hirdetni kezdett. Azt hirdette, hogy előttünk van az élet és a halál: forduljanak hát el az élettől, a szenvedéstől, és válasszák a nirvánát, az elmúlást, a megsemmisülést, minden földi vágyról való lemondást.

Ennek a tanításnak nagy része van abban, hogy követői figyelmét elterelte a társadalmi problémák, a szociális igazságtalanságok, az osztályellentétek felől, és a megoldást a földtől távoli ponton jelölte ki.

Szentírásunk szerint Mózes is a való élettől távoli világban, királyi udvarban nevelkedett. Nem ismerte a szegénységet, a nyomort, az elnyomást, amelyben testvérei sínylődtek Egyiptomban. Kilép az életbe, kimegy testvérei közé. És látja, mint tüti egyiptomi a zsidót, zsidó a zsidót; miként tengődnek rabsorban a szabadság szerelmesei. És később is találkozik hamissággal, durvasággal, gyilkossággal, feneketlen indulatokkal. De pályája végén – összegezvén tapasztalatait – kijelenti a szombatolvasott szentírási szakaszban:

(Deut. XXX. 19.) החיים והמות נתתי לפניך

„Élétek teszem az életet és a halált”,

„De ti válasszátok az életet!” ובחרת בחיים

Az élet csupa csalódás. Mindennap temetjük a tegnapi reményeit. De itt a földön kell keresnünk a megoldást. Ebből nőtt ki a zsidó történetfilozófia, a próféták társadalomszemlélete és forradalmisága; ezért lehettek a zsidók mindenkor „örök riasztatók”, „idők kovászai”.

A világszerte ismert mondást a bolygó zsidóról, aki

kétezer éve járja a világot, s meg akar halni, de nem tud – nem zsidók költötték. A zsidó – a legnyomorultabb, a legszerencsétlenebb, a legelvetettebb is – élni akar, mert amíg élet van, van reménykedés.

Szép az élet, kedves tanítványaim. Tudom, mindannyiunknak okunk lenne megpanaszolni. Olyan tragédiát éltünk át, amelynek rokkantja maradunk léleken mindhalálig. Nekünk nem kell csontvázat körülhordoztatni – miként a görögöknél – jókedvünk közepette, mi mindig látjuk az árnyakat, és ez sordinót tesz hangunkra. Mégis azt mondom tinéktek, szép az élet. Azért a csodáért, amelyet az emberi elme teremt benne, azért a szellemi gyönyörért, amelyben az embernek itt része van, azért az élményért, amelyet zsidó ember zsidóságának köszönhet.

Leo Baeck 80. születésnapjára most kiadott emlékkönyvből olvasom, hogy az ősz rabbit Theresienstadtban szemeteskoscsi elé fogták. Korunk legnagyobb zsidó egyénisége, az „élő szent” később úgy nyilatkozott, hogy ez életének nagyon boldog időszak volt, mert teherhúzó társával, egy világhírű filozófussal csodálatos beszélgetéseket folytattak etikáról és vallásról, miközben vonszolták a kocsit az utca sarában.¹ Ezt csak zsidó tehette, ezt csak zsidó vallhatta. Akit hontalanságában, kilátástalanságában, halálraítéltségében is a szellem érdekelt. Nem kecsegtettek benneteket fényes reményekkel, mert nem kedvez a vallásoknak a jelen. Irigyellek benneteket mégis, hogy ilyen történelmi felelősségű korban nevelődtek a zsidóság rabbijaivá és tanítóivá. Irigyellek benneteket azért a történelmi időért is, amelyet még meg fogtok élni.

Történelmi jelentőségű kor a zsidó tudományban is a miénk. Egyre újabb ásatásokról olvashatunk. Egyre újabb kéziratálalatokról kapunk hírt a Holt-tenger körüli barlangokból, amelyek – úgy látszik – a régi zsidó irodalom elveszettnek hitt darabjait őrizték. Ezek az ásatások és találatok átalakítják a zsidó irodalom kezdetéről, a szentírásstudományról s az ókori zsidó történelemről eddig lezártnak vélt ismereteinket. Hogy ezeket a felfedezéseket tudományunk legnagyobbjai – Zunz, Steinschneider, Poznanski, Goldziher, Bacher, Löw – nem érthették meg! Irigyellek benneteket azokért a tudományos eredményekért, amelyeket még meg fogtok ismerni.

A tanház olaja – miként egykor a Szentélyé – csodamód még egyre tart. Kibirja tán a nehéz időket. Hallgassatok a hívó szóra, és kövessétek hivatástokat. Ez a hang – nem földi hang – beszél hozzátok, és figyelmeztet. A régi, nagy kultúrák emberei – az asszír, babiloni tudósok, csillagvizsgálók, fizikusok és vegyészek – műszer nélkül is egészen közel éltek a világ zöreijehez, hallottak minden hangot égen és földön, érzékeltek és következtettek. Mi távcsöveinkkel, műszereinkkel pontosabban ismerjük a részleteket, de messzebb vagyunk az egésztől.² A hangot azonban halljuk néha mi is, ha figyelünk.

¹ Festschrift zum 80. Geburtstag von Leo Baeck. London, 1953. 96.

² Márai Sándor: *A nővér*. Bp. 1946. 59–60.

ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו

(Hes. XXX. 21.)

„Ez az út, amelyen járjatok!”

(Ps. XC. 12.) למנות ימינו כן הודע ונבא לבב חכמה

Tanuljunk meg az idő becsülését, helyes felhasználását, hogy abban bölcsen élhessünk.

Tanuljunk meg népünk alázatos szolgálatát, tudományunk lemondó búvárlását. Erre alakult intézetünk, ezért működünk ma is.

Ebben a szellemben nyitom meg 77. tanévünket.

TANÉVNYITÓ BESZÉD AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZETBEN 1955. IX. 13-ÁN

Tisztelt Hallgatóim!

Intézetünk 79. tanévének megnyitóján gondolatunk hadd szálljon két régi tanítványunk emléke felé, hogy abból okulást és útmutatást merítsünk.

Az idén 40 esztendeje, hogy meghalt 43 éves korában Wellesz Gyula csurgói, majd nagybicskei, végül óbudai főrabbi és – a régebbi óbudai temető kiürítése folytán – az idén fogjuk exhumálni porladó tetemét méltó helyére.

Egész életében gyakorló rabbi volt, de nem hagyott fel soha a kutatómunkával. Eredeti elme, invenciózus tudós volt. Az első, aki a responsumirodalom művelődéstörténeti fontosságát és forrásjelentőségét felismerte. Így kaptunk tollából kitűnő monográfiákat Jicchák Or Zárúáról, Chájim b. Jicchákról, Rothenburgi R. Meírről. Rási-kutatásai korszakosak. Ha magyar nyelvű Rási-életrajza megjelenik valamely világnyelven – és nem kétséges, hogy az európai zsidó tudomány újjáélesztői Izraelben ezt a munkát is héberre fordítják – felül nem múltnak fogják mondani. Ő kezdte meg (filológiai iskolázottsággal) Rási ófrancia glosszáinak helyes megfejtését is, amely Darmesterben és Blondheimben folytatókra és befejezőkre talált. A XI–XIII. század rabbinikus irodalmának első tekintélye volt.

Wellesz munkásságát ismerik és értékelik az ország határain túl is, mert eredményeit többnyire közzétette külföldi orgánumokban. Ez általában a kutatómunka egyetemességének fokmérője.

Bacher halála után tanszékét felkínálták neki, de nem érezte magát mestere méltó utódjának. Mi azonban – tanszék nélkül is – tanítónknak valljuk, s megújítjuk emlékezetét. Tanítványainkra vár irodalmi hagyatékának felkutatása, bibliográfiájának összeállítása és korszerű méltatása.

Másik volt növendékünk, akiről kegyelettel emlékezünk, a múlt hetekben fejezte be áldásos életét 75 éves korában. Fuchs Antal, fővárosi ügyvéd, nálunk tett érettségét 1899-ben. Hosszú évek során magába gyűjtötte a tudományok enciklopédiáját, de – mint maga vallotta – tudományának alapját a Biblia, a próféták alkották, akiket érces hangon, szinte katonásan pattogó deklamálással szeretett idézni. Nagy műveltségű jo-

gász, csiszolt szellem és öntudatos zsidó volt, aki ember akart lenni minden körülmények között. Vele szenvedett a szenvedővel, s kínozza a tudat, hogy olykor segítségre képtelen. Halálos ágyán mondotta: szeretne még maradni, de csak addig, amíg másoknak hasznára lehet.

A hűség szoborba kínálkozó példánya volt. Hűség jellemezte barátaihoz, akiknél az öreg Cyrano pontosságával jelent meg tanáccsal, vigaszos szóval. Hűség jellemezte tanáraihoz. Bacher professzor képét Bibliájába ragasztotta, élete legnagyobb dicsőségének azt tartotta, hogy a világhírű mester érettségi után megszólította őt, és sajnálatát fejezte ki távozása felett. Hűség jellemezte intézetünkhöz, amelynek előadásaira, istentiszteleteire, könyvtárába eljárt. Zsidó tárgyú kötetei most intézetünkbe kerültek, s az utódok kezében tanulásra, olvasásra, művelődésre ösztönöznek. Ez lesz életének továbbmutató emlékjele körünkben.

Wellesz Gyula, a művelt rabbi és a széles látókörű zsidó tudós Fuchs Antal, a zsidó diszciplínákban jártas világi férfiú példaképe lehet. Mindkettő azt testesíti meg, amit én szemináriumi gondolatnak nevezek. Az összes modern rabbiképző – közöttük a magyar is – annak az anomáliának megszüntetésére alakult, hogy a hívek műveltebbek lehettek, mint a rabbijuk. Intézetünk – közel nyolc évtizeden keresztül – képzett rabbikat, tudósokat nevelt és zsidó tárgyokban verzátus világi vezetőket. Ennek a gondolatnak őrzését kaptuk mi örökre, ehhez hűtlenségnek lennünk nem lehet.

Ez a műveltség természetes kell hogy legyen. Szerb Antal írta: „A nehéz súlyokat fel lehet emelni akrobata gesztussal is, de elegánsabb úgy tenni, mintha csak egy női zsebkendőt kapnánk fel a földről.”

Ez a műveltség széles körű kell hogy legyen. Goethe mondotta: „Um Etwas zu wissen, muss man Alles wissen.”

Ez a műveltség rendszeres kell hogy legyen. Barbusse állította: „A zürzavarnak nincs lelke – de a szabály gondolkodik.”

Mindenekelőtt meg kell tanulniuk hallgatóinknak a könyv szeretetét.

(Abot I. 6.) קנה לך חבר
„Szeress magadnak barátot!”

Középkori értelmezéssel ez a könyvre vonatkozik.¹ Valóban, a leghűségesebb barát. Hosszú évek tapasztalatával majd mindannyian aláírják ezt. „A könyv nyújtotta élvezet nem az olvasással kezdődik. A könyvek tapintása, illata rejtelmesen megsejteti tartalmukat.”²

Mindenekfelett pedig meg kell ismerniük a munka szeretetét. Ennél nagyobb vigaszt, ennél nagyobb gondúzt, ennél nagyobb célt nem ajándékozhatott embernek a gondviselés. Munka akad, nem kell aggódní. „A munka talál meg minket, nem mi a munkát, s a legtöbb, amit tehetünk, ha nem szökünk meg előle.”³

Sok levertség, kedvtelenség, céltalanság után a munka itt tovább folyik. Megismétlődik a csoda: a tanház mécsésének olaja tovább tartott, mintsem gondolni lehetett.⁴

„És ég az oltár. Im, körébe gyűltünk.”

Világítson és melegítsen mindannyiunknak.

Ősz van, a fák alatt az úton egyre több sárguló levelet seper a szél, de az örökké reménykedő emberi szív új tavaszi rügyek, új levelek hajtását szeretné megérni.

Mi is ezt kívánjuk:

יזכנו ה" ללמוד וללמד ושנוכל לשבת באהלה של תורה
בנחת ולא בצער, ושיאיר ה" אלינו ממאור תורתנו

Ezzel a kívánsággal nyitom meg intézetünk idei tanévét.

ÉVZÁRÓ AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZETBEN 1957. VI. 28-ÁN

Tisztelt Tanári Kar!

Kedves Tanítványaim!

Kevés tragikusabb esztendő volt intézetünk történetében, mint az idei. A múlt visszatérő fenyegető árnyai menekülésre indították hallgatóságunk nagy részét. A romvárosban, kilátástalan jelenünkben körülnéztünk, és kérdeztük: Élhet-e tovább iskolánk?

Azon a péntek estén, amelyen újból átvettem az intézet vezetését, hosszú szaladgálás után lehetett csak mindjárt összegyűjtenünk. A péntek esti vacsoránál harmadmagammal ültem. Mégis sikerült átmenteni intézetünket ezen a nehéz féleven. Templomunk péntek esténként zsúfolt; internátusunkban helyet adtunk menekülteknek; menzánkon újból diákok étkeznek; szédereink zsidó társadalmi események voltak; könyvtárunkat látogatják; előadótermünkben újból felhangzott a héber szó, a zsidó tanítás.

A jövő kecsegtetőbb. Új hallgatók jelentkeztek. Van remény a tudományos munka kedvezőbb körülmények között való folytatására.

Szeretnénk, ha hallgatóink fokozottabb szorgalommal és komolysággal tekintenek pályájukat és tanulmányaikat. Érdemes lenne elgondolkozni azon, hogy a hebraica és judaica nemzetközi tudomány, amelyet mindenütt művelnek, s így a vele való foglalkozás nem elveszett idő!

Itt, ebben az épületben összpontosul a zsidóság ismerete és ismertetése. Mi vagyunk az utolsók, akik a hagyományt kaptuk és továbbadjuk. Reánk illik a nemrég elhalt nagy héber költőnek, Simoninak verse az utolsó szamaritánusról:

ולא ידע איש לעולם, איך שומרוני שוחק.

ולא ידע איש לעולם, איך שומרוני אוהב,

איך שומרוני מורט חרבו, איך שומרוני בוכה ...

Az utolsó szamaritánus haldoklik. Ezután már senki sem fogja tudni, hogyan kacagott, hogyan szeretett, hogyan élesítette kardját és hogyan sírt ez a nép.

1 J. Baymann: הפולקלור היהודי 1953. jan. 7.

2 Illyés Gyula: Hunok Párizsban. Bp. 1946. 359.

3 Márai: Egy polgár vallomásai. II. 307.

4 Baymann: I. m. i. 29.

Vértezzétek fel magatokat tudással, hogy átvehessétek majd tőlünk a stafétabotot.

Ezzel a kívánsággal zárom idei tanévünket.

MEGNYITÓ
AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZET
83. TANÉVÉHEZ
1959. IX. 14-ÉN

„Az ifjú lelket az élet fordulójánál várakozás és remény tölti el, az élemedett körül emlékek raja rajzik” – mondotta 80 éves korában Lőw Immánuel.

Ha valaki megöregszik, sok az emléke és sok az évfordulója. Vonatkozik ez egyénre, közösségre, intézményre egyaránt. Nem lehet tehát csodálkoznunk azon, ha a nagy múltú magyar zsidóság minden évben néhány évfordulót tud felmutatni, az idén hármat is: a pesti nagy zsinagóga 100., a Zsidó Múzeum 50., a zsidó gimnázium 40. évfordulóját.

A pesti zsinagóga stílusával és méreteivel egy gazdag és egyre gazdagodó, nagyszámú és szaporodó, inkább külsőségeivel, mint belső értékeivel hatni akaró zsidóság produktuma. Nem feltűnő tehát, ha a zsidóságon kívül és belül olyan nagy eseményt jelentett megnyitása. Az asszimilálódó magyar zsidóság istentiszteleteinek szalonképességét akarta dokumentálni vele.

A Zsidó Múzeum nem sokkal a bécsi után nyílt meg. A nyugati példák hamar hatottak. Az emlékek gyűjtése természetesen – ismerve hitközségeink és magánosaink szűkmarkúságát – lassú tempóban haladt. Nekünk ebben nem segítettek a németek, akik Prágában csodálatos mennyiségű és értékű anyagot halmoztak fel. Mégis, ha megjelenék egy katalógus a múzeumról, elcsodálkoznának külföldön a gazdagságán.

A zsidó gimnáziumot a fehérterror antiszemitizmusa hívta életre, hogy menedéket nyújtson a zsidó gyermekeknek a külvilág elől. A zsidó tartalmat azután néhány kiváló elme töltötte bele. Az ott végzett növendékek a zsidóság szellemi elitjét hivatottak alkotni.

Ezen évfordulók közé ékelődik az Országos Rabbiképző Intézet megnyitása 82 esztendővel ezelőtt, de a későbbiek folyamán mindhárommal összefügg.

Az intézet azért alakult, hogy a művelődő és magyarosodó zsidóságnak művelt, magyar rabbikat adjon.

Az Intézet alapítói között ott volt a Dohány utcai zsinagóga rabbija, Kohn Sámuel, a magyar zsidóság hivatott történetírója, aki egy ideig a homiletika tanára is volt. Utóbb rabbijai – Kayserling kivételével – a mi növendékeink közül kerültek ki.

Ha végiglapozza valaki a Zsidó Múzeum leltári naplóját, kiderül belőle, hogy legszorgalmasabb gyarapítói a rabbik voltak, akik átértve a gyűjtemény jelentőségét, hitközségeik régiségeit igyekeztek ide irányítani.

A zsidó gimnáziummal való kapcsolatunk kettős: növendékei közül számosan léptek be intézetünkbe, végzettjeink viszont a vallástan és azon belül a zsidóságtudomány ismertetői lettek ott.

Ha erről a három évfordulóról ma megemlékezünk, az a célunk vele, hogy felhívjuk hallgatóink figyelmét: mindhárom téren rájuk vár a láncolat folytatása.

Belőlük várunk rabbikat, akik a szószékről hirdetik majd a zsidóság tanításait. Tőlük várjuk, hogy a még megmaradt zsidó emlékek ne kallódjanak el, hanem központi helyre kerülve szolgáljanak egy 900 éves múlt illusztrálására. Végül belőlük várjuk a jövő nemzedék hittanárait is. Ehhez a három feladathoz tanulásra, képzésre, műveltség gyűjtésére és elmélyítésére van szükség. Hisszük, hogy aki ide belép vagy itt tanul, ezzel tisztában van.

Amikor erre a három intézményre és hármas feladatra gondolunk, szomorú szívvel idézzük fel annak a férfiúnak emlékét, akiben érdeklődés élt minden iránt, ami zsidó volt, és aki segítő kezet nyújtott minden ilyen probléma megoldásához.

Dr. László Jenő főtítkáruk a szünidőben meghalt. Itt láthattuk évnyitóinkon, évzáróinkon és rendezvényeinken. Anima candida, hófehér lélek volt. Finom tapintatával a legkényesebb kérdéseket is elintézte. Nemes lelke megértette mindig a szellemi igényeket.

Ha az ő emlékét idézem az évnyitón, ez példamutatót is jelentsen. Erre a példára mutatva nyitom meg intézetünk 83. tanévet.

MEGNYITÓ
AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZET
1960/61-ES TANÉVÉHEZ
1960. IX. 12.

Tisztelt Hallgatóság!

Szeretettel köszöntöm az Országos Rabbiképző Intézet Végrehajtó Bizottságának megjelent tagjait, tanárait és hallgatóit főiskolánk 84. tanévének megnyitóján.

Ezékiel próféta volt az első, aki felvetette a zsidóságban az egyéni felelősség gondolatát. A babiloni fogságban, ahová ő Jójachim részleges gálutjával került 598-ban, szerteszerént hallotta – de így hallotta az anyaországban Jeremiás is –, hogy az apák bűneiért szenvednek a fiúk. Ez a meggyőződés fanyar-tréfás szólást szült: „Az apák esznek egrest, s a fiaiknak a foga vásik el belé.” Egy gondolatot, tárgyat, személyt a gúny sokszor jobban tehet tönkre, mint a komoly támadás. Ezékiel tehát a zsidó teológiát megmentendő – új teóriával gyarapítja: az egyéni felelősséggel. Ez később nagy utat tesz meg, és belekerül közeledő nagy ünnepeink liturgiájába is sarkalatos tételül.

Szűkebbre vonva a kört: a magyar zsidóság egyetemessége, de tanáraink és hallgatóink külön-külön is súlyos örökséget kaptak a 84 esztendőes rabbiképző intézettel. A magyar népi demokrácia – a világ zsidóságát is hálára kötelezve – fenntartja iskoláinkat, a londoni, párizsi és római mellett a negyediket Európában. Ez a tény felelősséget ró mindannyiunkra. Fenntartani mindazt, amit a szemináriumi gondolat jelentett a múltban. Művelt rabbikat képezni a zsidóság számára,

akik híveikkel meg tudják ismertetni – korszerű szinten – nyelvünket, irodalmunkat, történelmünket, hitünket. Művelt rabbikat képezni, akik szellemi örökségünket és intézményeinket nemcsak értékelik és megőrzik, hanem gyarapítani is tudják. Ez az intézet ugyanazokban a padokban kiváló rabbikat és világhírű tudósokat nevelt egyszerre. Erről az igényről nem mondunk le és nem mondhatunk le mi sem.

Ez a gondolat, amelyben találkozunk a múlt példája és a jövő igénye, hassa át önöket is. Aki ezt érzi és hiszi, jöjjön velünk. Akit más célok hoztak ide, vessen számot önmagával, s ha könnyűnek találta, keressen más területet. Nincs szükségünk sok rabbira, csak hivatott kevesekre.

Attól az igaz meggyőződéstől is legyen minden hallgató áthatva, hogy kötelessége egész erejével támogatni és fejleszteni a szocializmust építő magyar népi demokráciát, amely biztosítja zsidóságunk létét és vallását. Csak vele és benne lehet háborítatlanul meglennünk és dolgoznunk.

Szeretném hinni, hogy új tanévünk új erőt, új elhatározást és új reményt ad mindannyiunknak fejlődésre, értékes munkára. Ebben a hitben nyitom meg intézetünk 1960/61-es tanévet.

BESZÉD

AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZET 1961/62-ES TANÉVE ZÁRÓÜNNEPÉLYÉN, 1962. JÚNIUS 29-ÉN

Kedves Tanítványaink!

Amikor ide tanévünket bezárjuk, hadd tekintsünk végig a végzett munkán, a bejárt területen.

(Num. XIII. 20.) ? ומה הארץ השמנה היא אם רזה ?

Azt hiszem, joggal megállapíthatjuk a komoly tanulni vágyást, a tiszteletet érdemlő igyekezetet. Akik idejöttek – úgy láttuk – elhatározták, hogy megszerzik a zsidóságismeretet; elhatározták, hogy szóval, tollal szolgálják a megmaradt magyar zsidóságot és vele magyar hazánkat. Mi kulcsot adunk kezetekbe, amellyel – magatokat továbbművelve – újabb és egyre rejtettebb kapukat tudtok kinyitni szellemi kincsekért.

Amikor ezekben a percekben megemlékezem Kaufmann Dávidról, Intézetünk korán elhunyt tanáráról, születésének 110. évfordulóján, azért teszem, hogy példaképet állítsak elétek.

(Uo. 20.) והימים ימי בכורי ענבים

Csodálatos együttes volt Intézetünk első tanári kara. Közöttük azonban kétségtelenül Kaufmann volt a zseni.

Szárnyaló szónok, ragyogó stílusza. Történész és valásfilozófus; nyelvész és bibliográfus; irodalomtörténész és folklorista. Tudományos munkásságával olyan utakat vág, amelyeken máig járnak kutatóink. A zsidó művészettörténet, az archeológia, az epigráfia, a családtörténet legkorábbi művelői közé tartozott. A geniza jelentőségének első felismerői között van, és a legelső, aki a palesztinai barlangok feltárására buzdít – fél századdal

előbb megsejtve a Holt-tenger parti tekercek felfedezését.

Ritka könyv- és kéziratgyűjteménye, amelyet az idén megtekintettem veletek, máig a bűvarkodás és elmélyülés forrása szerte a világon, és Budapestnek a zsidó tudomány életében fontos szerepet biztosít.

Amikor összegyűjtött tanulmányait e napokban kiadják héberül, és a New York-i testvérintézet az ő emlékére kiállítás rendez műveiből és könyvtára facsimiléiból, mi is megragadjuk évzárónk alkalmát arra, hogy idézzük alakját, és példáját követendőnek jelöljük meg.

Szép feladata lenne hallgatóságunknak, ha nyomra haladva, időt és energiát áldozva felkutattánk lappangó levelezését. Hozzásegítenének bennünket életrajza és hatástörténete megírásához.

Az ő halhatatlan szellemében zárom be intézetünk 1961/62-es tanévet.

MEGNYITÓ AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZET 1962/63 TANÉVÉHEZ 1962. SZEPTEMBER 17-ÉN

Tisztelt Hallgatóim!

Új erővel és új reményekkel megyünk a meginduló tanév felé. Arisztotelésztől származik az a középkorban latinul idézett mondás: „Semper aliquid novi Africa adfert”. Van ennek héberül egy ideillő párhuzama:

אין בית המדרש בלא חדוש

„Nincs tanház új ismeretek nélkül”. Tapasztalhattátok, mennyi újat tanultatok itt, és várakozás tölt el benneteket a sok új iránt, amely még rátok vár. Tudományunk és irodalmunk kifogyhatatlan anyaga egy egész életre ad tennivalót. Vértézzetek fel magatokat szorgalommal és komolysággal. Ezzel készüljétek hivatástokra.

Ez a hivatás szép: egyrészt embereket nevelni a zsidóság számára, másrészt a zsidó tudománynak munkásai-vá szegődni.

Exempla trahunt. A példa vonz.

Ezért emlékezünk meg ebben az órában egy volt növendékünkről, akinek az ide tanév folyamán ünnepeli meg a tudományos világ születése centenáriumát, Schreiner Mártonról.

Nagyon szegény nagyváradi családból származott. Érettségi után lépett be intézetünkbe, és bámulatos szorgalmával hallatlan ismereteket szerzett. A zsidó valásfilozófiát Kaufmann Dávid vezetésével sajátította el, a keleti nyelveket Goldziher Ignác mellett. Bacher irányításával mélyedt el a bibliatudományokban. Már doktori értekezése a héber kiejtése arab tanúságáról a *Zeitschrift für Alttestamentliche Wissenschaft*-ban is megjelenik.

Dunapentelén választják meg rabbinak, de csak egy napig bírta ki. Csurgóra megy, de ott sem tudott kapcsolatot teremteni híveivel. Szórakozott, társaságban zavart tudós volt. Herzog Manótól tudom, hogy – ha Kaposvárott előadásra kérték – a kezdeti hebegést le-

küzdve, szárnyalón és magával ragadón tudott beszélni. Beöthy Zsolt egyszer meglátogatta Csurgón, de nem tudott nála leülni, mert a székek tele voltak könyvekkel.

1891-ben meghívják az Országos Izraelita Tanítóképző Intézet tanárának, 1894-ben pedig – Goldziher ajánlatára – a berlini rabbiképző professzorának. 1903-ban elméje elborult, és 23 évet töltött Lankwitzben, ideggyógyintézetben. Ha jobban volt, még ott is dolgozott. Lów Immánuel arra utaztában egyszer fel is kereste. 1926-ban kísérelte utolsó útjára Berlinben néhány régi tanítványa, közöttük Leo Baeck, aki temette.

Míg elborultan sínylődött, mindenkitől elfeledve, műveiben frissen és fiatalon élt és hatott szerte a világon mint a zsidó tudomány egyik legnagyobb alakja. A zsidó–arab irodalmi kapcsolatok foglalkoztatták műveiben, a karaizmus, s külön néhány író: Sámuel b. Chofni, Móse Ibn Ezra és Jésua b. Jehuda. Munkássága utolsó éveiben a zsidó apologetika terére lépett, és *Die jüngsten Urteile über das Judentum* című művével a német tudományos antiszemitizmus első leleplezője volt.

Emlékét meg kell újítani. Munkáinak bibliográfiáját másfél évtizeddel ezelőtt volt hallgatómmal, Pinchas Arcival (jelenleg a Bar Ilan egyetem tanára) elkészíttettem. Ez ideig azonban még nem jelent meg nyomtatásban. Fel kellene dolgozni leveleit Bacherhez, Blauhoz és Goldziherhez. Az utóbbihoz 164 levelet intézett. Életrajzához és tudományos terveihez fontos adalék volna.

Munkássága hozzájárult Intézetünk világhíréhez. Amikor ma megnyitom tanévünket, és megújítom emlékémet, főiskolánk géniusza előtt is hódolok.

TANÉVNYITÓ BESZÉD AZ ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ INTÉZETBEN 1967. SZEPTEMBER 14-ÉN

Tisztelettel köszöntöm az Állami Egyházügyi Hivatal itt megjelent képviselőjét, a magyar zsidóság és vezérlőbizottságunk elnökét, vezető férfait, tanári karunkat és hallgatóinkat.

Három hét választ el bennünket október 4-től. Ekkor lesz kilencven esztendeje annak, hogy intézetünk fényes külsőségek között – a miniszterelnök, kultuszminiszter, a felső- és képviselőház küldöttei, a külföldi és belföldi zsidóság nagyjai jelenlétében – megnyílt.

Ez volt a világ egyetlen állami alapítású rabbiképzője. Azt a gondolatot valószínűsította meg, hogy a művelődő felekezetnek korszerűen képzett zsidó lelkipásztorokat neveljen.

Az intézet szerencsés auspiciumok mellett indult. Bölcsőjénél három professzor állt, akik a zsidó tudománynak máig élő alakjai: Bloch Mózes, a talmudi jog rendszerezője; Bacher Vilmos, az aggada, a bibliamagyarázat és a zsidó nyelvtudomány feltárója; Kaufmann Dávid, az utolsó zsidó polihisztor. Utódaik közül, akiket már ők neveltek, olyan nevek szerepelnek, mint Blau Lajos, Heller Bernát és Guttman Mihály.

Az új rabbiképző beváltotta, sőt túlszárnyalta a hozzá fűzött reményeket. Végzettjei – 1944-ig 254-en kaptak rabbidiplomát – megmagyarították a szószéket, magyar nyelvű zsidó tudományos irodalmat teremtettek. Külföldre kerülve testvérintézetek és egyetemek vezetőiként és tanáraiként vagy rabbiszékekben terjesztették a magyar kultúra szeretetét, és emelték a magyar név becsületét.

A hetvenedik évfordulón az egyik üdvözlő levél leszögezte, hogy ez volt a héber egyetem – annak alapítása előtt.

A fasizmus ezt a tanintézetet is megszüntette a német-megszállás idején. 90 felavatott rabbi, 39 rabbijelölt és 24 gimnáziumi tanító esett a gyűlölet áldozatául.

Hogy fel tudott támadni poraiból – amikor a bécsi, boroszlói, a két berlini s az amszterdami iskola örökre megszűnt – a felszabadult Magyarország tisztult szellemének köszönhető. Azóta 31 rabbidiplomát adtunk ki. Végzettjeink és volt hallgatóink közül ma már nem egy tanít magyar és külföldi egyetemen vagy hazai és külföldi hitközség rabbija.

El nem múló hála illeti szocialista hazánkat, hogy fenntartja ezt az intézetet, amely rabbikat nevel a magyar és a többi népi demokráciák zsidóságának; fenntartja a zsidó tudomány egyik centrumát.

Nem kötelességünk, hanem szívből jövő, természetes kívánságunk, hogy hazájukért élő rabbikat neveljünk a nemzeti kultúra és a zsidó tanítás egészséges ötvözetére.

Senki sem élhet légüres térben: sem a tudós, sem a tanár, sem a szónok, sem a lelkipásztor.

Lépést kell tartanunk a kor tudományával, a társadalmi haladással, a technika fejlődésével, a világ változásával.

Ti ezen a földrészen nevelődtek rabbikká: haladó szellemű gyülekezetek számára; egy társadalom körében, amelynek törekvéseit ismernetek és elismernetek kell. De azok számára, akik fenn akarják tartani zsidó hagyományainkat is.

Tanítást szoktunk adni tinétek az év kezdetén, talán felhasználjátok egyszer.

Az aggada antik kapcsolatával foglalkozva, két alak tűnik elő; az egyik a bibliai Kájin, a másik az Ovidius bemutatva Narcissus.

Kájin testvérgyilkosságának okát a Biblia nem árulja el, de a XII. századi irodalom és művészet már úgy tudja: irigyelte, hogy testvére áldozatának füstje magasabban szállt az övénel.

Narcissust átok sújtja: sohasem szeressen mást, csak önmagát.

Két típus ez: az irigysége és az önzése.

Az egyik tehetségtelen, akinek képzelete és képessége a földön kúszik, s gyűlölködik a tehetség fennen szárnyalására. A tudatlan vetélkedése ez a művelttel; a gonosz ösztöné, amelyet csak a saját tüze érdekel, s ennél nem a jövőt fürkészi, hanem a peccsenyét sűti.

Narcissus nem bűnös, csak önző; nem gyilkos, csak cinkosan néma. Nem üvegen át néz, hogy a másikat is lássa, hanem tükörből, és így csak önmagát.

Tanulmányaitok alakítsák bensőtöket is. Ne legyetek irigyek és önzők: ne mások ellen s csak magatokért, hanem másokért éljete. A féltékenység ne mérgezze meg a munka és az alkotás tiszta örömét.

Csehov mondta egyszer Gorkijnak: Az élet szebb lesz kétszáz év múlva, mint most.

Mi nem tervezünk ilyen messze távra. Tíz esztendő múlva méltó ünneppel szeretnők megörökíteni a centenáriumot. Nagyobb létszámú hallgatósággal, amire jó reményt nyújtanak az idén beiratkozott új hallgatók, akiket itt külön köszöntök. Ezekkel az érzésekkel nyitom meg az 1967/68-as tanévet.

Haraszi György

KÉT VILÁG HATÁRÁN

TRADÍCIÓ ÉS MODERNITÁS: A RUMBACH UTCAI ZSINAGÓGA ÉS HÍVEI

VIVOS VOCO
MORTUOS PLANGO
FULGURA FRANGO

A ZSIDÓK ÚJBÓLI MEGTELEPÜLÉSE PESTEN

A magyar középkor századaiban Pesten is honos zsidóság újkori – a török hódoltság utáni – megtelepülésének kezdetét csak a 18. század utolsó évtizedeire tehetjük. Hogy ezt megelőzően Pestnek nem volt számottevő zsidó lakossága, az a zömében német eredetű, kiváltságait féltékenyen őrző városi polgárság elutasító magatartásával magyarázható. Pest sz. kir. város tanácsa utoljára még 1773. július 8-án is úgy nyilatkozott,¹ I. Lipót 1703. október 23-i privilégiuma alapján, melyet az 1715. évi országgyűlés XXXVII. törvénycikkelye megerősített, hogy a városban nem lakhatnak zsidók. A városi vezetőség a zsidó kereskedők, sőt peres ügyeikben a királyi tábla döntésére váró „héber” ideiglenes tartózkodását is tiltani igyekezett. „(A város) az átutazó zsidóktól harminc krajcárt és az éjnek idején meghálótól egy tallér vámot szedett. Utóbbit idővel 3 krajcárra (egy garasra) szállította le; ez volt az úgynevezett Schlafgroschen.”²

A Helytartótanács hathatós támogatásának eredményeképpen a zsidó kereskedők a vásárokat alkalmilag ugyan már 1755-től kezdve látogathatták, de állandó részvételüket az illetékes hatóságok továbbra sem tűrték. A 18. század hatvanas éveitől a város a zsidó vásárlátogatók számára minden országos vásár idején 16 napra ideiglenes kóser vendéglő megnyitását engedélyezte, s azt időről időre jó pénzért bérbe adta a szomszédos óbudai zsidóknak. Az első állandó zsidó vendéglőt csak 1783 derekán, a türelmi rendelet kiadását követően nyithatták meg.³ Tudjuk azonban hogy már a hetvenes években hosszabb-rövidebb időre megtelepedett Pesten egy-egy commoráns, azaz „időző” zsidó, olyan személy, aki csak meghatározott ideig tartózkodhatott a városban, s üzletet sem nyithatott. Ezek a zsidók és családtagjaik istentiszteletüket az 1787. évi első pesti zsidóösszeírásban már a tolerált zsidó családfők⁴ között felsoroltak egyikének, Marcus Sachselnek (megh. Pest, 1819), utóbb a gyülekezet elöljárójának lakásán

tartották. Ezt az engedély nélküli imahelyet azonban a városi hatóság rövidesen bezáratta.⁵

Csak II. Józsefnek 1783. március 31-én kibocsátott rendeletét, a „Systematica gentis Judaicae regulatio”-t követően nyíltak meg a városok (a bányavárosok kivételével) kapui, így Pesté is, az izraeliták előtt. Az első betelepülők főként a 18. században már folyamatos zsidó népességgel bíró Óbuda mezővárosából érkeztek, de utóbb egyre nagyobb számban az ország más tájairól és külföldről is, főleg Cseh- és Morvaországból, az osztrák örökös tartományokból és a német államokból. Kereskedelmi tevékenységükkel fellendítették az addig jelentéktelen város gazdasági életét. A pesti zsidók következő istentiszteleti helye 1784-től kezdve egy Király utcai épület, az ún. „Häuser” (másképp: „Hauslir” vagy „Häusler”) majorság egyetlen szerény helyisége volt, egyelőre még továbbra is felsőbb engedély nélkül.⁶ Tizenkét évvel később, 1796. április 15-én új imahelyet rendeztek be a pesti Belváros tőszomszédságában épült, a Károly körút és a Király utca sarkán, az Orczy család hatalmas, kétszintes, kétudvaros, a Király utca 1. sz. alatt (a mai Madách téren) fekvő sarokházában, a 20. század első feléig fennálló, csupán 1937-ben elbontott, úgyszólván kizárólag a pesti zsidóság által lakott, s ezért „Judenhof”-nak is nevezett Orczy-házban.⁷ A br. Orczy Józseffel kötött szerződés szerint az első hat esztendőben évi 250 forintért bérelt, két helyiségből álló imaház (egy-egy szoba a férfiak, illetve nők részére) élére Israel (ben Solomon) Wahrmann (Óbuda, 1755 – Pest, 1826) személyében 1799 tavaszán az első pesti rabbit is megválasztották.

Wahrmann rabbi hatósági elismerésével (1800) indult meg a nagy jövőjű pesti hitközség hivatalos élete. Addig ugyanis hitéleti szempontból a pesti zsidók feletti jurisdictiót az óbudai hitközség rabbija gyakorolta.⁸ Még ugyanabban az évben Wahrmann megalkotta a hitközség első szabályzatát, és autonóm módon megválasztották a háromfős elöljáróságot. Pest sz. kir. városban a gyülekezet tagjainak száma ekkor – az 1799. december 2-i conscriptio szerint – már meghaladta az ezer főt; az 52 tolerált zsidó család lélekszáma 310 fő volt, míg a nem tolerált, csupán időzési engedéllyel bíró commoránsoké (82 család) összesen 765 lélek (érdekességképp említhető, hogy maga az óbudai születésű Wahrmann is csak commoráns